

Світлана Заболоцька

кандидат психологічних наук, доцент
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м.Дрогобич, Україна
Svitlana.zabolotska@ukr.net

Юрій Муц

здобувач магістерського рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м.Дрогобич, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ

Проблематика ідентичності досліджувалася у психології з різних концептуальних позицій, що зумовило багатогранність її інтерпретацій. Серед основних підходів, які суттєво збагатили розуміння цього феномену, вирізняють соціологічний, психоаналітичний, когнітивний та екзистенціально-гуманістичний. Кожен із них вніс свій унікальний вклад у розкриття сутності ідентичності, розширюючи уявлення про її формування, функції та прояви в житті особистості.

Ідентичність є внутрішньо переживаною особистістю як відчуття тотожності та безперервності власного існування у просторі й часі, що актуалізується у взаємодії як із собою, так і з іншими людьми. Це — складна ментальна конструкція, що інтегрує уявлення про себе, базовані на досвіді, саморефлексії та міжособистісному спілкуванні.

У структурі ідентичності виділяють різні її типи, зумовлені ототожненням особистості з певними соціальними статусами або ролями. До таких належать

соціальна, професійна, етнічна, гендерна ідентичність. Крім того, можна говорити й про форми, орієнтовані на індивідуальне сприйняття себе: фізіологічна, статева, особистісна ідентичність тощо. Ідентичність у цьому контексті постає як процес усвідомлення особою своєї схожості й відмінності одночасно — як із іншими, так і з власним «Я» у різні періоди життя. Це усвідомлення виникає у процесі взаємодії з соціумом, звідки особистість черпає образи, норми, цінності, ідеали, але при цьому зберігає власну неповторність і унікальність [3, с. 121].

У межах різних психологічних концепцій виокремлюються етапи та механізми формування ідентичності, які підкреслюють складність і багаторівневність цього процесу. Наприклад, Джордж Мід описував становлення «Я» через послідовні фази — від імпульсивного до рефлексивного «Я», підкреслюючи їхню поступову інтеграцію та єдність у структурі самосвідомості. Анрі Теджфел у межах соціальної психології сформулював модель, у якій виділяються процеси соціальної категоризації, ідентифікації та формування соціальної ідентичності як результату взаємодії з груповим середовищем. Загалом, ідентичність можна розглядати як динамічне явище, що поєднує сталість і гнучкість особистості. Саме через ідентичність відбувається гармонізація внутрішнього світу людини зі змінами зовнішнього середовища, що забезпечує цілісність Я у мінливих життєвих умовах.

Однією з ключових проблем психологічного вивчення особистості вчителя в останні десятиліття є проблема професійної самосвідомості та ідентичності. Саме ці феномени дедалі частіше опиняються у фокусі наукових досліджень, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність педагогічної діяльності, рівень професійної реалізації та особистісного зростання педагога.

У межах сучасної психології окреслено структуру професійної самосвідомості вчителя, яка включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний (усвідомлення сутності професії, її вимог і особистісних ресурсів), емоційний (ставлення до професії, задоволення від професійної діяльності) та поведінковий, або регулятивний (здатність до самоконтролю, саморефлексії,

самокорекції в професійній сфері). Дослідження підтверджують, що співвідношення цих компонентів у процесі професіоналізації має динамічний характер, змінюючись залежно від етапу професійного становлення особистості.

Професіоналізація як складний психолого-соціальний процес зумовлює глибинні трансформації особистості, які, своєю чергою, відображаються на її самосвідомості. Насамперед ці зміни стосуються «Я-образів», самооцінки, рефлексивних установок. Важливо наголосити, що професіоналізація не є суто позитивним і безконфліктним шляхом розвитку. Поряд із позитивними зрушеннями, такими як зростання впевненості, усвідомлення професійної ролі й розвиток мотивації до самореалізації, можуть виникати і деструктивні явища: професійна деформація, втрата мотивації, кризи ідентичності. У цьому контексті формування професійної ідентичності набуває особливого значення — як процес, що інтегрує особистісні зміни через механізми самопізнання і рефлексії.

Для оцінки рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи за пізнавально-інформаційним критерієм було обрано такий показник, як уявлення студентів про перспективи власної професійної самореалізації. Під цим поняттям розуміється усвідомлення можливостей реалізації у професії власних потреб, інтересів, нахилів, а також бачення себе як повноцінного суб'єкта педагогічної діяльності. Для збирання відповідних даних було використано метод анкетування, що дозволив з'ясувати мотиваційні орієнтири студентів, опосередковано пов'язані з їхнім професійним самовизначенням.

Результати дослідження вказують, що переважна більшість студентів незалежно від курсу навчання на перший план ставить утилітарно-прагматичні цінності професії: бажання мати стабільний дохід, можливість кар'єрного зростання, соціальний престиж. У їхньому сприйнятті педагогічна професія часто виконує інструментальну функцію, виступаючи як засіб досягнення матеріального благополуччя та підвищення соціального статусу.

Водночас не можна не відзначити, що значна частина студентів асоціює свою майбутню професійну діяльність із можливостями для самореалізації,

розвитку здібностей, вияву особистісного потенціалу. Для цих осіб педагогічна професія має глибше, внутрішнє значення: вона постає як засіб самоствердження, вираження індивідуальності та соціально значущої активності.

Однак, за результатами дослідження, слід констатувати, що уявлення студентів про професію загалом залишаються досить стабільними протягом усього періоду навчання. Зміни, що спостерігаються, носять незначний характер і свідчать про те, що традиційна система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи лише частково сприяє формуванню професійної ідентичності як інтегрованої особистісної якості. Відтак виникає потреба у перегляді змісту й організації педагогічної освіти з акцентом на розвиток рефлексивних механізмів, самопізнання та усвідомлення професійної ролі.

Студенти з різним рівнем сформованості професійної ідентичності значно відрізняються за якісними й кількісними показниками когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Особи з високим рівнем професійної ідентичності мають чітке уявлення про суть і специфіку діяльності вчителя початкової школи, добре орієнтуються в її вимогах, адекватно оцінюють власні можливості, розуміють важливість ключових професійних якостей. Їм властиві здатність до об'єктивного самоаналізу, самоконтролю та саморегуляції в педагогічному процесі. Вони демонструють позитивне емоційне ставлення до обраної професії, відчують задоволення від навчання, виявляють прагнення до професійного зростання та удосконалення. Водночас такі студенти мають чітке бачення себе як майбутніх кваліфікованих фахівців і переконані у правильності свого професійного вибору.

Висновки. Таким чином, у процесі навчання в університеті спостерігається певна позитивна динаміка формування професійної ідентичності майбутніх учителів: зростає обсяг професійних знань, формуються навички самооцінювання та рефлексії. Однак, для більшості студентів ідентичність залишається на середньому рівні сформованості, а отже — недостатньо інтегрована в систему особистісних цінностей і професійних орієнтирів.

Частими є ознаки деформації професійної ідентичності: фрагментарна або дифузна Я-концепція, нереалістичні уявлення про власні професійні ресурси, нестійкість намірів, завищена або занижена самооцінка. Ці проблеми свідчать про необхідність більш цілеспрямованого впливу освітнього середовища на формування професійної ідентичності — через впровадження особистісно орієнтованих підходів, посилення рефлексивного компоненту та створення умов для глибокого самопізнання у професійному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зливков В. Л. Проблеми особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. *Соціальна психологія*. 2012. № 5 (19). С. 128-137.
2. Іщук О .В. Чинники становлення професійної ідентичності студентів вищого навчального закладу. *Проблеми сучасної психології*. 2013. С. 120-127 .
3. Кочкурова О.В. Роль професійної ідентичності у контексті професійного становлення особистості майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми практичної психології*. Збірник наукових праць. Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2012. 576 с.
4. Падерно В. В. В. О. Сухомлинський: педагогічна ідентичність. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : зб. наук. праць. Вип. 1.47 (114). Серія «Педагогічні науки». Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. С. 211–213